

Az utókor érdeklődése változó és változékony, írói pályák emelkednek, süllyednek. Lehetnek elképzeléseink, hogy mi és miért mozgatja a későbbi nemzedékek figyelmét, de most a tény rögzítése a fontos, az, hogy Kosztolányi

54 Széchenyi Ágnes

ÖSSZEFÜGGÉSEK DOMBORZATI TÉRKÉPE

Szegedy-Maszák Mihály:

Kosztolányi Dezső

újjászületésének vagyunk tanúi. Az 1985-ös centenárium, a formális alkalom után is fennmaradt az iránta való érdeklődés, szaporodnak az ilyen-olyan Kosztolányi-kötetek. Jelent meg tudományos szakszerűséggel készült album (Kosztolányi Dezső összes fényképe),

újraolvasó, tanulmánykötet, elkezdődött a bibliográfiai felmérés, a szövegkiadás (az utóbbi napokban mutatták be a *Kalligram* gondozásában elindított kritikai kiadás első darabjaként a vaskos *Édes Anna*-kötetet), irodalomtörténeti (újra)értelmezés, és a kortárs próza is ihlető forrásként tekint Kosztolányira (Esterházy *Esti* című rokon-keresője ennek csak az egyik magától értetődő bizonyítéka). Álljunk meg a *szövegkiadás* kérdésénél, mert a Szegedy-Maszák kötet is sokszor érinti. A szövegkritika tárgykeréről szólva jó két évtizede Dávidházi Péter rögzítette a tényt, hogy a kritikai kiadások, s általában véve is az életműkiadások komoly tudománypolitikai, hatalmi kérdést is jelképeznek. „A szövegkritika [...] nem csupán tiszta tudományként létezik, ártatlanul és ártalmatlanul, hanem olyan tevékenységként is, amelynek kézzelfogható következményei vannak a hatalmi viszonyok világában. Nem véletlen, hogy a kritikai kiadás privilégiumának odaítélésében mindig meghúzódik, többek közt, egy politikai döntés, ha nem is mindenütt szól bele állami hivatal.” A döntés, hogy lehetséges-e nekikezdeni a munkának ma sokszor anyagi kérdés, de persze továbbra is rejt értékrendi-hatalmi szempontot, hogy elindulhat-e egy munka. A Kosztolányi-kiadások ügyében mindmáig Réz Pál tette a legtöbbet, kiadásaival ő hozta létre az eddigi legteljesebb szövegtörzset, ha olykor nehezen is követhetők a kötetbeosztások. Mára Szegedy-Maszák Mihály és Veres András a kutatások vezetői és a sorozatszerkesztők. Noha a jelen dolgozatnak nem tárgya az *Édes Anna* kötet, egy elrejtett adatra azért felhívom az olvasók figyelmét. „A kötet megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatta” – áll a kolofonban. Kultúrdiplomáciailag aligha méltányolható kellőképpen a szlovák kulturális kormányzat együttműködése, még ha az egyetemi-akadémiai kutatást hazai pályázati alapok fedezik is.

Szegedy-Maszák Mihály válogatott munkáinak gyarapodó sorozatát is a *Kalligram* gondozza – a kiadó távlatosságban és igényességben felnőtt

az anyaországi minőségi kiadókhöz, sőt néhány tekintetben meg is haladja őket. Szegedy-Maszák Mihály eddig portré-kötetet tett közzé *Kemény Zsigmond*ról (kettőt is, 1989-ben illetve 2007-ben) középpontba állítva a romantika utáni regény problematikáját, jelezve a koronként változó, átalakuló olvasói, befogadói értékrendekre való figyelmet; aztán *Márai Sándorról* (1991), majd *Ottlik Gézaról* (1994). Az egy alkotóra összpontosító cím – *Kosztolányi Dezső – monográfiát* sejtet, hiszen a körbejáró szerző nevének ilyen egyszerű címmé emelésével ezt a műfajt szokás művelni, ám ezt az olvasói várakozást a szerző már a bevezetőben tagadja, de legalábbis korlátozza: „Nehogy valaki hamis várakozással vegye kezébe e kötetet, szükséges leszögezni, nem életrajzi monográfia elkészítése volt a célom. Szó sincs arról, hogy lebecsülém az életrajz jelentőségét; egyszerűen kénytelen vagyok elismerni, hogy nem ilyen jellegűek voltak előmunkálataim.” S valóban nem: a kötet arról tanúskodik, hogy Szegedy-Maszák rendszeresen és rendszerezetten követte és követi a Kosztolányi-irodalmat, olvassa a fiatalabb értelmező nemzedék munkáit, s az olvasott roppant terjedelmű anyag egyszerre átcsapott minőségbe. Szükségét érezte, hogy jól szervezett rendben mintegy reflektáljon az észrevételekre, úgy, hogy mások egy-egy gondolatának, mondatának, sokszor mindössze egy-egy fordulatának, szókapcsolatának idézése közben egy markáns Kosztolányi portré is kikerekedjen. Nagy ívű (már többnyire publikált írásokból összeállított, bár ezt nem feltüntetted) *tanulmánykötet* tehát a *Kosztolányi Dezső*, s közben erős *vitairat*. Fejtegetéseit ugyan *esendőnek* mondja a szerző – ám ez a Szegedy-Maszák terminológiában egyszerre jelent komoly és őszinte *alázatot* a vizsgált életmű irányában, s erős *öntudatot*.

Az irodalomtudós pályájának megkülönböztető jegye, hogy 1987-től a közelmúltig párhuzamosan pesti katedrájával a bloomingtoni *Indiana University* tanáraként is tevékenykedett, fél éveket töltött amerikai állomáshelyén, élve annak minden számunkra alig megtapasztalható, a gazdag könyvtártól kezdve az ösztönző közeg szellemiségének átvételéig. Innen is van a nemzedékében páratlan, többnyelvű nemzetközi szakirodalmi tájékozottsága, bár ez néha – hogy egy példát mondjunk, Pierre Boulez érvként, analógiaként való megszólításában kevésbé indokolható. (Tegyük hozzá érdemeihez a filológiai alapot, azt az aprólékos, több évtizedes gyűjtőmunkát is, amely lényegi filológiai felismerésekhez vezet.) Munkásságának meghatározó eleme a nemzetközi összefüggésben, irányzatokban való gondolkodás, a folyamatos összehasonlítás, kontextualizálás igénye, hogy reális helyen látja irodalmunk teljesítményeit, többféle kultúrában is felismeri az idegen párhuzamokat és irodalmunk egyedi vonásait. Szegedy-Maszák Mihály maga is közvetítő, az *Association Internationale de Littérature Comparée*

vezetőségének tagja, nemzetközi könyvsorozatok egyik vezetője. Ekként övé az érdem – éppen a Kosztolányi könyvvel is –, hogy ráirányította a szakmai figyelmet a fordítások jelentőségére és minőségének problémájára, és arra, miként hatott Kosztolányira az idegen szerzők átültetése.

56 Nem kérdés, hogy Kosztolányit világirodalmi rangú szerzőnek látja, olyannak, aki maga is bőven nyert ihletet az idegen, nemegyszer általa is fordított szerzőktől. Szegedy-Maszák szövegét át- és átszövik a felfedezések és találatok, a ráismerések – honnan való ez vagy az a motívum, hogyan hatott Schumann zenéje a kompozícióra, a füzér-szerkezet kialakítására, a zeneiség és festőiség hatása hogyan jelenik meg a versekben és a prózában, kirakós játékból több darabkát aligha tud bárki is felismerni és összeilleszteni. Érdemes figyelni az apró észrevételekre, mert más pályák értelmezésében is segítségünkre lehetnek. Egy olyan mikro-példát emelek ki, amin alighanem könnyen átsiklik az, aki nem éppen valahol a rögvest idézendő szerzőnek környékén kutat éppen. (Magam Schöpflin Aladár modernségének összetevőit keresem, azt, hogy – Ignotus kifejezésével – „a régi keretek óvatos áttörésével” hogyan művelt Schöpflin „valóságos csodát”.) A statisztikus-műfordító Vargha Gyula, az akadémiakussá hanyatlott, megcsontosodott intézmény, a Kisfaludy Társaság titkára a modern francia költők, a *Parnasse* egyik első fordítója volt a 19. és a 20. század fordulóján, köteteit Kosztolányi bizonyítottan ismerte a családi könyvtárból. Meghosszabbítva ezt a szálat, és most már a recenzens saját céljaihoz kötve a nyert adatot, itt a ráismerés, hogy a *Vasárnapi Ujságnál* tevékenykedő, s egyben a Franklin Társulat kötelékében szolgáló Schöpflin Aladár ízlését is hogyan formálta a minden bizonnyal az ő szerkesztői kezein átment Vargha-kötet is. S végül – itt hely híján kevésbé bizonyítva – egy paradoxont rögzíthetünk: noha Szegedy-Maszák tagadja, hogy Adynak igaza lett volna, amikor a *Négy fal között* című kötetről írva „irodalmi írónak” nevezte Kosztolányit, az olvasmányok hatásának aprólékos kimutatásával, az alapos filológus trouvaille-aival éppen ellentmond önmagának, kimondatlanul is megbocsátóbbnak mutatkozik a tőle idegen Adyval szemben.

Szegedy-Maszák elfogultan szereti Kosztolányi Dezsőt, s noha azt idézi tőle, hogy „[á]llócsillagok nincsenek többé” – a költőt és elbeszélőt ő maga annak tartja. A varázs és a szeretet – vagy ahogy visszafogottan állítja, az „alkati vonzódás” – azonban néha apológiába hajtja Szegedy-Maszák Mihályt. A tanulmányok önálló cím alatt jelennek meg a nagyjából időrendben is haladó kötetben, s itt a Kosztolányi szerkesztette antológia, a *Vérső Magyarország* lép elő fejezetcímé. Az ország megrázkódtatására teszi a hangsúlyt ezzel szerzőnk – nekem több mint elfogadhatóan, hiszen egyre nyilvánvalóbb, hogy napjainkig cipeljük az ekkor kapott többtényezős sokkot. Ettől fogva tart a bűnbakképzés. A fejezet élén egy mottó – s itt szóvá kell

tenni a kötet idézési módszerét. Az újabb nyugati technikát (szerző, évszám, vessző, oldalszám) alkalmazza, ezt önmagában semleges, mert következetes és jól követhető rendszert, s jó néhány esetben kerestem vissza a szövegeket, mindegyik esetben pontosak is az adatok. Csakhogy az évszámok a gyűjteményes szövegkiadások későbbi évszámaira vonatkoznak, s nem minden esetben adja meg az eredeti Kosztolányi-szöveg vonatkozási pontját, a keletkezés évszámának önmagában is jelentéssel teli kontextusát. Az összetört régi törvénytablákról szóló mottó alatt megjelenő évszám csak a *Színházi esték* című kötetre utal, de arra nézvést nem ad felvilágosítást, hogy a szöveg mikor keletkezett. (Pedig éppen az életmű elismerten kiélezett kérdéséről van szó, arról a pillanatról, amikor nemcsak a tömegek zavarodtak meg, hanem a látók is, és „nem találtak szilárd talajt, melyen megvethették volna lábukat, nem tudták, hogy jobbra forduljanak-e, vagy balra.”) Persze, nézzen utána az olvasó, de azért ez nem feltétlenül udvarias eljárás vele szemben. A mottó esetében nincs is mód arra, hogy a szerző a folyó szövegben utaljon az idézet eredetére. Ezt néha megteszi Szegedy-Maszák, mert maga is érzi, hogy az évszám jelzésével alá kell támasztania állítását. Magától értetődőnek tartom, ha a Kosztolányinak tulajdonított névtelen és ekként egyértelműen nem azonosítható szövegekkel szemben elutasító. Ebben a csörtében – itt a legkomolyabb, s az irodalmon túlmutató talán a vitapozíció tétje – kemény ellenfele Lengyel András, aki nyelv- szemléletre és stíluskritikára alapozva több ízben jelezte, mely cikkekről gondolja, hogy Kosztolányi írta, s ugyanakkor megfogalmazta a Pardon-szövegek mondanivalójával szembeni fenntartásait is. Kettejük eltökélt, mégis korrekt vitája példa lehet irodalmi életünkben. Szegedy-Maszák fenntartásaiban mindig van megengedő, a másik érveit meggondolni, mérlegelni és akár elfogadni kész hajlandóság. (Zeke Gyula közelmúltbeli „felfedezéseit”, de legfőképpen annak folyóiratbeli közreadását, magabiztos tálalását alig veszi komolyan.) Ha kevés is az, amit valóban fel lehet róni Kosztolányinak – majd’ két évtizeddel járunk még a második háború előtt –, az uszító és szélsőséges rovat szerkesztését igen. Más dolog nem hinni a haladásban, és más dolog a történelmi felelősséget árnyalatlanul egy származási csoportra testálni. Szegedy-Maszák példái az első világháborút közvetlenül követő idők felfordulására, pálfordulásaira érthetőek, további példákkal lehet megtoldani, közte egy Kosztolányi (és Ady) személyét illetően nagyon is releváns idol ijedt visszahőkölésével. Vészi Józsefre gondolok, mindkettejük felfedezőjére. Előző este, hogy Horthy Miklós elfoglalta volna Budapestet, letartóztattak kétszáz baloldali érzelméről ismert értelmiségit. Köztük volt a Szende Pál, Kunfi Zsigmond, Polányi Károly, Mannheim Károly köréhez tartozó Vágó József is, akinek kiszabadításáért

a még nagyon ifjú Horváth Zoltán kezdett akcióba. Először apja barátjához, Vészi Józsefhez, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjéhez ment segítséget kérni. Vészi, mereven vagy taktikusan, a lényegre tekintve mindegy, de elzárkózott az intervenció elől. (A hathatós segítő Móricz Miklós volt. A közgazdász

58 Móricz Miklós író testvére, a „nagy” Móricz ekkor szintén vaskos antiszemita megjegyzéseket ír naplójába.) S ettől fogva Vészi – veje Biró Lajos, Kosztolányi és Ady *Budapesti Napló*-beli társa is a menekülő emigránsok között volt – egyre inkább beilleszkedett a rendbe, s egy évtized múltán megkapta a Corvin-láncot is. De soha életében nem vonta vissza Ady-csodálatát.

Kosztolányi életműve egy nagy hullámmás, visszatérő, újra felbukkanó és variált témák és motívumok rendszere. Nem is csak a Kosztolányi pályát érinti Szegedy-Maszák Mihálynak ez az észrevétele, hanem a Kosztolányi és Csáth életművek kölcsönhatását is. Ez a fejezet – némiképp ellépve a címtől, kitágítva azt – *A cseh trombitás* című korai (1907) novella elemzése, s egyben az *Esti Kornél* taglalásának felvezetése. Itt írja Szegedy-Maszák, hogy „[v]annak nagy művészek, akiknek korai alkotásai olyannyira előrevetítik a későbbiek, hogy életművüket mindkét irányban ajánlatos olvasni. Kosztolányi is közéjük tartozik.” A Beethovennel „találkozó” muzsikusan a halála előtt Bachot fütyülő Estit ismeri fel a „monográfus”. Mindez azt is jelenti Szegedy-Maszák Mihály szerint, hogy az életmű folyamatos, fordulat nélküli. Fontos megállapítás, rejtett vita egy korábbi monográfussal, aki már könyvének címevel – *Az érett Kosztolányi* – sugallja a fejlődésregény-értelmezést, a *korai* és az *érett* művek szembeállítását, s azt is állítja könyvében, hogy a nemzedék tagjai, Kaffka Margitot és Adyt kivéve, mind 1919 után edződtek hozzá az új létviszonyokhoz, s ezt bizonyíthatónak véli a létezésélménytől a ritmikáig. Kiss Ferenc – a népi írók, az irodalmon túli feladatvállalás mozgalmának elkötelezettje –, ha jól ismerem a tudománytörténeti előzményeket, mintegy feladatul, kihívásként kapta az „idegen”, de legalábbis átellenes szellemiségű Kosztolányi pályájának értelmezését. S bár gyökeresen eltérő előfeltevésekből indul ki, és gyorsan teremt összefüggést a külső események és az írói pálya váltásai között, értelmezései között vannak maradandó és Szegedy-Maszák által visszaigazolt észrevételek is. Igaz, többségben vannak a fenntartások. (Azt hiszem, nemcsak saját érdeklődésemet fogalmazom meg, amikor jelzem, a Kosztolányi recepciótörténet nagyobb léptékű áttekintésére is kíváncsi lenne az olvasó. Nemcsak arra, mikor egy-egy értelmezői szókapcsolatot idéz egyetértőleg, vagy fenntartással Szegedy-Maszák, hanem ha végigelemezné a költő-író halála utáni recepció szakaszait. Igen, nagyon érdekelne Király István aktualizáló és önigazoló, erősen és eltúlzottan ideologikus, egyszersmind vallomások tanulmánykötetének koherens értelmezése. De az is, mit gondol a hátrahagyott műveket gondozó Illyés Gyula Kosztolányi-képéről.)

A *cseh trombitás* kapcsán állapítja meg Szegedy-Maszák Kosztolányi kíváncsiságának két meghatározottságát: a művészi öntükrözésben és a halállal való foglalkozásban látja az életmű két fontos oszlopát. Kosztolányi késői naplójából idéz: „Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt: a halál. [...] Ha nem lenne halál, művészet sem lenne. [...] Végtelenül 59 lenézem azokat az írókat, kiknek más mondanivalójuk is van: társadalmi problémák, s férfi és nő viszonya, a fajok harca stb., stb. Émelyeg a gyomrom, hogyha korlátoltságukra gondolok”. Magam is hangsúlyosnak tartom ezt az idézetet, s hozzáteszem Kosztolányiné megjegyzését, amit életrajzi regényében még *A szegény kisgyermek* című fejezetben, azaz a korai élményekről szólva írt le. „Meg se lehetne számlálni, hányszor írt a halálról, betegségről, s még sokkal többször gondol rá. »Most hazamegyek, s minden harmadik gondolatom halálom lesz« – idézgette *Prospero* utolsó szavait a *Vihar*-ból, és hozzátette: – »nem is csak minden harmadik.«” Igen, ez olyan súlyos megállapítás, hogy okkal vetődik fel a halállal való szembekerülés érzékelésekor az egzisztencializmus kérdése. Alig érinti Szegedy-Maszák Mihály ezt a szót könyvében, még a *Számadás* – egyébként rövidre fogott és a *Meztelenül* című kötettel társított – elemzésében sem, ahol megítélésem szerint nagyon is helye volna. Bár Heidegger nem szerepelt Kosztolányi csilagai között, az egzisztencializmus tételeit és felismert lélektapasztalatát ismernie kellett a művelt, olvasott és mindig nyitott Kosztolányinak. Az alkat, a beállítódás és a betegséggel való szembesülés feltétlenül előhívja Heidegger határhelyzeteit, s ezzel együtt az önmegszólító vers – s ezekből több is van a *Számadás*ban – pszichológiai alaphelyzetét.

Szegedy-Maszák Mihály lefegyverző tudása ajtókat nyit. Olyan magaslatot ért el, ahonnan jól látszik, élesen kirajzolódik az összefüggések domborzata. De újból és újból hajlandó visszatérni a szövegekhez és közel hajolni a földi részletekhez. Bevezetőjében Kuligint idézi a Kosztolányi fordította *Három nővérből*: „*Feci quod potui, faciant meliora potentes.*” Ezzel az idézettel egy baj van, ellentétben áll Szegedy-Maszák Mihály alapvető intenciójával. A latin mondat magyarul így hangzana: „Csináltam, ahogyan tudtam, csinálják jobban, akik tudják.” Igen, a pálya szabad: akinek mondanivalója van Kosztolányiról, elmondhatja. A könyvtárnyi irodalom bizonyítja is. De a könyv bevezetője egyetértőleg idézi Kosztolányit is, akinek az a hite, hogy „legalább ötvenként revideálnunk kellene irodalmi ítéleteinket. Öt év múltán ismét mást veszünk észre egy-egy munkában.” Meglehet túl gyors a Kosztolányi diktálta tempó, de biztos vagyok benne, hogy Szegedy-Maszák Mihály sem tette le végleg a Kosztolányi-köteteket. (*Kalligram, Pozsony, 2010*)